

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

ศาลรัฐธรรมนูญกับการใช้อำนาจตามหลักนิติธรรม

จัดทำโดย นายโยธิน ดำเนินชาญวนิชย์
รหัส ๖๒๐๗๓๐

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่๗
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ศาลรัฐธรรมนูญกับการใช้อำนาจตามหลักนิติธรรม

นายโยธิน คำเนินชาญวนิชย์^๑

๑. บทนำ

หลักนิติธรรมเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญของกฎหมาย เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สร้างความสงบสุขในสังคม ในสังคมที่มีหลักนิติธรรม ทุกคนย่อมอยู่ภายใต้กฎหมายอย่างเสมอกัน โดยกฎหมายมีความเป็นธรรม ทันสมัย มีการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ สามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของบุคคลให้เข้าถึงความเป็นธรรมได้ บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมมีความเป็นกลางและเป็นอิสระ นอกจากนี้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หลักนิติธรรมยังช่วยแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ เพราะเป็นการพัฒนาที่จะเดินไปบนพื้นฐานของการคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สนับสนุนให้เกิดความชอบธรรมและเท่าเทียมกันในสังคม ดังคำกล่าวของอริสโตเติล นักปรัชญาชาวกรีก^๒ ที่ว่า “การปกครองที่ดี ไม่ใช่การปกครองโดยปวงชน หากแต่เป็นการปกครองโดยกฎหมาย เพราะการปกครองโดยปวงชนนั้น ย่อมเสี่ยงต่อการปกครองตามอำเภอใจ ขณะที่การปกครองโดยกฎหมายเอื้ออำนวยต่อการที่จะก่อให้เกิดความเสมอภาค และเสรีภาพตามมา และหากเป็นการปกครองโดยนิติรัฐนิติธรรมแล้วไซ้ ทุกคนจะได้รับความเสมอภาคกันในสายตาของกฎหมาย และทุกคนจะมีเสรีภาพคือปราศจากความกลัวว่า จะมีการใช้อำนาจตามอำเภอใจของผู้ปกครอง”

รัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่ได้บัญญัติถึงความมีอยู่และความสำคัญของหลักนิติธรรม โดยใช้คำว่า “หลักนิติธรรม” เขียนไว้ในกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน คือ รัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ โดยบัญญัติไว้ในมาตรา ๓ วรรคสอง ว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” นอกจากนี้ ในหมวดที่ ๕ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ ๓ แนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน มาตรา ๗๘ (๖) ยังได้บัญญัติไว้ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ดังต่อไปนี้ (๖) ดำเนินการให้หน่วยงานทางกฎหมายที่มีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐตามกฎหมายและตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐ ดำเนินการอย่างเป็นอิสระ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปตามหลักนิติธรรม” จะเห็นได้ว่าการใช้อำนาจของรัฐจะปรากฏออกมาในรูปของการกระทำในลักษณะต่างๆ โดยผ่านทางองค์กรของรัฐ ถ้าพิจารณาจากหลักการแบ่งแยกอำนาจแล้ว แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ (๑) การใช้อำนาจรัฐโดยองค์กรนิติบัญญัติ (๒) การใช้อำนาจรัฐโดยองค์กรบริหาร และ (๓) การใช้อำนาจรัฐโดยองค์กรตุลาการ การใช้อำนาจรัฐขององค์กรตุลาการในฐานะที่เป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญ หรือที่เรียกว่า การกระทำทางตุลาการ คือ การพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทที่มีลักษณะเด็ดขาดถึงที่สุด (res judicata) องค์กรที่ทำหน้าที่ใน

^๑ ที่ปรึกษาประธานสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

^๒ สุรเชษฐ์ ลาภวงศ์, พันเอก, ทหารกับการเป็นเจ้าพนักงานตามหลักนิติธรรมและนิติรัฐ

การพิจารณาคดีพิพาทอาชญากรรมคือ ศาลยุติธรรม ในบางประเทศได้แยกศาลปกครองซึ่งมีอำนาจพิจารณาคดีปกครองออกจากศาลยุติธรรม หรือมีศาลรัฐธรรมนูญโดยเฉพาะ ในการทำหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทคดีรัฐธรรมนูญ

แนวความคิดเรื่องการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญเพื่อควบคุมกฎหมายไม่ให้ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ เกิดขึ้นครั้งแรกจากแนวคิดของ ฮันส์ เคลเสน นักปรัชญากฎหมายชาวออสเตรีย โดยปี ค.ศ.๑๙๒๐ ได้มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญครั้งแรกในประเทศออสเตรีย เพื่อควบคุมกฎหมายและเป็นแบบอย่างให้กับหลายๆประเทศในเวลาต่อมา ปัจจุบันประเทศที่มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว ได้แก่ สหพันธรัฐเยอรมัน อิตาลี โปรตุเกส เบลเยียม แอฟริกาใต้ เกาหลีใต้ ฯลฯ รวมถึงประเทศไทย ในหลายๆประเทศ ไม่จัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญเป็นเอกเทศ และศาลยุติธรรมตามธรรมดาจะรับผิดชอบดังกล่าวเอง นอกจากนี้ ในหลายประเทศก็ไม่เรียกองค์กรนี้ว่า "ศาลรัฐธรรมนูญ" และบางประเทศก็เรียกศาลยุติธรรมว่า ศาลรัฐธรรมนูญ เช่น ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกาได้ชื่อว่าเป็น "ศาลรัฐธรรมนูญที่เก่าแก่ที่สุดในโลก" เพราะเป็นศาลแรกในโลกที่วินิจฉัยความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายต่าง ๆ (คดีระหว่างมาร์บิวรีกับเมดิสัน) แม้ว่าในประเทศสหรัฐอเมริกาจะไม่จัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญเป็นการเฉพาะก็ตาม ส่วนประเทศที่สถาปนาศาลรัฐธรรมนูญอย่างเอกเทศเป็นแห่งแรกของโลกนั้น คือ ประเทศออสเตรีย ตามที่กล่าวไป

ประเทศที่มีรัฐธรรมนูญเก่าแก่ที่สุด 5 อันดับแรก	วันประกาศใช้
1.ประเทศสหรัฐอเมริกา	21 มิถุนายน ค.ศ.1788
2.ประเทศนอร์เวย์	17 พฤษภาคม ค.ศ.1814
3.ประเทศเนเธอร์แลนด์	29 มีนาคม ค.ศ.1815
4.ประเทศเบลเยียม	7 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1831
5.ประเทศเดนมาร์ก	5 มิถุนายน ค.ศ.1849

สำหรับประเทศไทย ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ ได้จัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญขึ้นในรูปแบบองค์กรศาล เพื่อทำหน้าที่แทนคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ โดยตรวจสอบกฎหมายที่รัฐสภาออกมาว่าขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ รวมถึงเพื่อพัฒนาความเป็นตุลาการที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและเป็นอิสระจากองค์กรทางการเมือง ศาลรัฐธรรมนูญ จึงเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติโดยตรง ป้องกันมิให้มีการตรากฎหมายที่อาจไปละเมิดหรือลดทอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน อีกทั้งปกป้องคุ้มครองรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ และพัฒนาองค์ความรู้และระบบภายในองค์กรให้มีความแข็งแกร่งจนไม่สามารถถูกแทรกแซงได้

บทความนี้มุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นถึงการใช้อำนาจของศาลรัฐธรรมนูญตามหลักนิติธรรม โดยจะแยกกล่าวไปตามลำดับแนวคิด ทฤษฎี และหลักนิติธรรมตามมาตราต่างๆในรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๖๐

๒.ความหมาย แนวคิด ทฤษฎีการใช้อำนาจตามหลักนิติธรรม

ความคิดในเรื่องนิติธรรม นิติรัฐ เป็นความคิดของประชาชนที่ศรัทธาในลัทธิปัจเจกนิยม (Individualism) และรัฐธรรมนูญของรัฐที่จะเป็นนิติรัฐได้นั้น จำต้องมีบทบัญญัติในประการสำคัญ กล่าวถึงหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของราษฎรด้วย เช่น เสรีภาพในร่างกาย ทรัพย์สิน การทำสัญญา และการประกอบอาชีพ จะเห็นได้ว่า การที่รัฐจะเคารพต่อเสรีภาพต่างๆ ของราษฎรได้นั้น ย่อมมีอยู่วิธีเดียว คือ การที่รัฐยอมตนอยู่ใต้บังคับแห่งกฎหมายโดยเคร่งครัดเท่านั้น และตราบไต่กฎหมายยังใช้กฎหมายนั้นก็ผูกมัดรัฐอยู่เสมอ

นิติรัฐ (Legal state, Rechtsstaat, Etat de droit) หมายถึง รัฐที่ปกครองด้วยกฎหมาย มิใช่ด้วยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือคณะบุคคลใดคณะบุคคลหนึ่ง กล่าวคือรัฐปกครองด้วยกฎหมาย ไม่ใช่มนุษย์ (Government of law not of human) ตามหลักกฎหมายมหาชนที่ว่า “ถ้าไม่มีกฎหมายให้อำนาจไว้ ฝ่ายปกครองจะกระทำมิได้” การตรวจสอบการกระทำของฝ่ายปกครอง จึงต้องสามารถตรวจสอบและควบคุมการใช้อำนาจได้ทั้งภายในและภายนอกรัฐ ต้องมีการถ่วงดุลอำนาจกัน และกัน เพื่อเป็นหลักประกันให้ประชาชนมีความไว้วางใจว่าตนผู้เป็นเจ้าของสิทธิ์จะได้รับ การคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพของบุคคล รวมไปถึงด้านอื่น ๆ ที่รัฐต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม ดังนั้นกฎหมายจะต้องไม่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองใช้อำนาจตามอำเภอใจ ภายใต้กฎหมายทุกคนจะต้องเสมอภาคกัน ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อบังคับอำนาจปกครองของรัฐให้อยู่ภายใต้กฎหมาย โดยไม่อาจบิดพลิ้วได้^๓

ความคิดเรื่องนิติรัฐ เกิดขึ้นจากราษฎรเริ่มเรียกร้องเสรีภาพขึ้นก่อน เมื่อย้อนกลับไปพิจารณา พัฒนาการของนิติรัฐแล้ว จะพบว่า แนวความคิดว่าด้วยนิติรัฐมีขึ้นเพื่อจำกัดอำนาจของรัฐหรือผู้ปกครองให้อยู่ในขอบเขตของกฎหมาย คำกล่าวที่ว่า นิติรัฐ คือรัฐที่ปกครองโดยกฎหมาย ไม่ใช่โดยมนุษย์ (Government of law and not of men) ดูจะเป็นการให้ความหมายของนิติรัฐในเบื้องต้นที่ตรงที่สุด ในแง่ของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองแนวความคิดว่าด้วยนิติรัฐเริ่มต้นขึ้นในช่วงศตวรรษที่ ๑๗ ในฐานะที่เป็นปฏิกิริยาที่มีต่อการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ดังที่กล่าวมาแล้ว เห็นได้ว่า การที่ประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นนิติรัฐได้นั้น ต้องมีลักษณะดังนี้

๑) ในประเทศนั้นกฎหมายจะต้องเป็นไปตามกฎหมายและชอบด้วยกฎหมายหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของราษฎรอยู่ที่กฎหมาย ถ้าเจ้าพนักงานของรัฐเข้ามากล้ากรายสิทธิเสรีภาพของรัฐโดยไม่มีกฎหมายให้อำนาจ เจ้าพนักงานก็ย่อมจะมีความผิดทางอาญา

๒) ในประเทศที่เป็นนิติรัฐ ขอบเขตแห่งอำนาจหน้าที่ของรัฐย่อมกำหนดไว้แน่นอน เริ่มแต่การแบ่งแยกอำนาจออกเป็น ๓ อำนาจ คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ โดยมีขอบเขตในการใช้อำนาจของรัฐ อำนาจของเจ้าพนักงานของรัฐที่ลดหลั่นลงมาก็เป็นอำนาจที่วัดได้ คือเป็นอำนาจที่มีขอบเขตเช่นเดียวกัน และต้องมีการควบคุมให้มีการใช้อำนาจภายในขอบเขตเท่านั้น เช่น ในประเทศไทยบุคคลย่อมทราบได้จากกฎหมายว่า ตำรวจ มีอำนาจหน้าที่เพียงใด จะใช้อำนาจจากราษฎรได้หรือไม่เพียงใด

^๓ จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕ หน้า ๓๕๐

๓) ในประเทศที่เป็นนิติรัฐ ผู้พิพากษาจะต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี โดยจะต้องมีหลักประกันดังกล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญ และเพียงแต่รัฐใดจะจัดให้ผู้พิพากษาเป็นอิสระ สำหรับพิจารณาคดีแพ่งและคดีอาญาเท่านั้น ก็มีศาลแพ่งและศาลอาญาประกอบด้วยผู้พิพากษาที่มีอิสระสำหรับพิจารณาคดีแพ่งคดีอาญา ความสำคัญอยู่ที่จะต้องให้ศาลยุติธรรมควบคุมฝ่ายปกครอง กล่าวคือ ให้ศาลยุติธรรมวินิจฉัยการกระทำของเจ้าพนักงานได้ว่าพนักงานได้กระทำผิดในทางอาญาต่อราษฎรหรือกระทำการละเมิดในทางแพ่งหรือไม่ โดยในนิติรัฐจึงเป็นรัฐยุติธรรม กล่าวคือ ศาลยุติธรรมควบคุมการกระทำของเจ้าพนักงานในทางอรรถคดี ปัญหาที่ว่ากรณีที่รัฐบางรัฐได้จัดตั้งศาลปกครองขึ้น โดยเฉพาะนั้น จะยังคงเป็นนิติรัฐอยู่อีกหรือไม่ คำตอบข้อนี้ แล้วแต่ผู้พิพากษาศาลปกครองจะเป็นอิสระหรือไม่ ถ้าเป็นอิสระรัฐนั้นก็จะเป็นนิติรัฐ ทั้งนี้เพราะความสำคัญอยู่ที่หลักประกันสิทธิและเสรีภาพของราษฎร ซึ่งจะมีได้ต่อเมื่อผู้พิพากษาที่วินิจฉัยข้อพิพาทเป็นอิสระอย่างแท้จริง แต่การจัดตั้งศาลโดยเฉพาะขึ้น เช่น ศาลปกครองประกอบด้วยผู้พิพากษาที่รอบรู้ในวิชาปกครอง ย่อมจะอำนวยประโยชน์ เพราะทำให้ศาลที่จัดตั้งขึ้นไว้ สามารถพิพากษาคดีได้ถูกต้องแม่นยำ และเมื่อผู้พิพากษาในศาลดังกล่าวเป็นอิสระ ก็เป็นหลักประกันอันพอเพียงสำหรับราษฎร

แนวความคิดเรื่องนิติรัฐนี้เองก่อให้เกิด **หลักนิติธรรม** (The Rule Of Law) ขึ้นในระบบกฎหมายต่างๆ อันมีที่มาจากแนวคิดของอริสโตเติลที่ว่า การปกครองที่ดีไม่ใช่การปกครองโดยปฤชชน หากแต่เป็นการปกครองโดยกฎหมาย เพราะการปกครองโดยปฤชชนย่อมเสี่ยงต่อการปกครองตามอำเภอใจ ขณะที่การปกครองโดยกฎหมายเอื้ออำนวยต่อการที่จะมีความเสมอภาค (Equality) และเสรีภาพ (Liberty) มากกว่า เพราะหากมีการปกครองโดยหลักนิติธรรมอยู่จริง ทุกคนก็จะมีเสมอภาคกันในสายตาของกฎหมาย และมีเสรีภาพ คือ ปราศจากความหวาดกลัวว่าจะมีการใช้อำนาจตามอำเภอใจโดยผู้ปกครอง แนวความคิดนี้จึงเป็นที่มาของลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) ซึ่งในอีกแง่หนึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า Law and Order หรือ บ้านเมืองมีชื่อมีแป้นเอง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในอังกฤษ Albert Venn Dicey (๑๘๓๕-๑๙๒๒)^๔ นักกฎหมายชาวอังกฤษได้สรุปว่า หลักนิติธรรมนั้นจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการดังนี้คือ ๑.ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจตามอำเภอใจ ๒.บุคคลทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันและศาลเดียวกัน จะเป็นผู้พิจารณาพิพากษา ๓.หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นผลมาจากกฎหมายธรรมดาของประเทศ กล่าวคือ ศาลนั่นเองเป็นผู้พิพากษาคดีเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของเอกชน ทำให้เกิดการยอมรับสิทธิเสรีภาพขึ้น

นอกจากนี้ Albert Venn Dicey ไตซี (A.V.Dicey) ยังได้อธิบายลักษณะหลักนิติธรรมไว้อีกว่า^๕ ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจลงโทษบุคคลใดได้ตามอำเภอใจ เว้นเพียงในกรณีที่มีการละเมิดกฎหมายโดยชัดแจ้งและลงโทษที่อาจกระทำได้นั้นจะต้องกระทำตามกระบวนการปกติของกฎหมายต่อหน้าศาลปกติ (Ordinary rights) ของแผ่นดิน ไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมาย ไม่ว่าเขาจะอยู่ในตำแหน่งหรือ

^๔ Albert Venn Dicey. แนวความคิดเรื่องหลักนิติรัฐ (Rule of law) หรือหลักนิติธรรม <http://www.openbase.in.th/node/๒๒๔๘>

^๕ A.V.Dicey "Law the Constitution" with an introduction by E.C.S. Wade, (English language book Society Macmillan ๑๙๗๙) pp.๑๘๗-๒๐๓

เงื่อนไขประการใด ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลธรรมดาแล้วต้องอยู่ภายใต้กฎหมายและศาลเดียวกัน หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญหรือสิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental rights) ของประชาชนเป็นผลจากคำวินิจฉัยตัดสินของศาลหรือกฎหมายธรรมดา มิใช่เกิดขึ้นจากการรับรองคำประกันเป็นพิเศษโดยรัฐธรรมนูญ

ในทางการปกครอง หลักนิติธรรม คือ หลักการที่ว่า บรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งต้องกระทำการภายใต้กฎหมาย และธรรมนูญการปกครองใช้อำนาจภายในขอบเขตซึ่งกฎหมายกำหนดไว้ให้ ดังนั้น การปกครองโดยหลักนิติธรรมในนัยที่จะให้เกิดความเป็นธรรมนั้น จะต้องมีการออกกฎหมายที่เป็นธรรมด้วย

หากพิจารณาในฐานะแนวคิดของชาวตะวันตก จะพบว่าหลักนิติธรรม มีรากเหง้ามาแต่ครั้งสมัยกรีกโบราณจากข้อถกเถียงสำคัญที่ว่า การปกครองที่ดีนั้นควรจะเป็นการปกครองด้วยสิ่งใด ระหว่างกฎหมายที่ดีที่สุด กับ สัตบุรุษ (คนดี) โดยอริสโตเติล (Aristotle) ได้สรุปว่า กฎหมายเท่านั้นที่ควรจะเป็นผู้ปกครองสูงสุดในระบอบการเมือง (Aristotle, ๑๙๙๕: ๑๒๗)^๖ และจากข้อสรุปของอริสโตเติลตรงนี้เอง ที่ได้พัฒนาไปสู่แนวคิดพื้นฐานสำคัญของรัฐสมัยใหม่ในอีกหลายพันปีถัดมาว่า การปกครองที่ดีนั้นควรจะต้องให้กฎหมายอยู่สูงสุด (Supremacy Of Law) และทุกๆ คนต้องมีสถานะที่เสมอภาคและเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย กล่าวคือ แม้ตามหลักการของการแบ่งแยกอำนาจ ผู้ปกครองจะมีอำนาจอันชอบธรรมในการออกและบังคับใช้กฎหมาย แต่ตัวผู้ปกครอง หรือ รัฐเองก็ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายที่พวกเขาออก และบังคับใช้ด้วยเฉกเช่นเดียวกันกับพลเมืองคนอื่นๆ ในรัฐ เพื่อที่จะทำให้การเมืองนั้นวางอยู่บนรากฐานของกฎหมาย และรัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลที่จำกัด (Limited government) โดยตัวกฎหมายเป็นสำคัญ

สรุปได้ว่า หลักนิติธรรม ก็คือ “การปกครองประเทศโดยกฎหมาย กล่าวคือ บุคคลเสมอกันในกฎหมาย บุคคลจะต้องรับโทษเพื่อการกระทำผิดอันใด ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้ว่า การกระทำนั้นเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และจะต้องได้รับการพิจารณาดีจากศาลยุติธรรม ที่มีความเป็นอิสระในการชี้ขาดตัดสินคดีไม่ว่าจะเป็นข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างเอกชนด้วยกันเองก็ดี หรือระหว่างเอกชนกับรัฐก็ดี” อาจถือได้ว่าหลักนิติธรรมนั้น เป็นหลักสำคัญของนิติรัฐ ตลอดจนเป็นรากแก้วของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยแท้

โดยทั่วไปเราใช้คำว่าหลักนิติรัฐกับหลักนิติธรรมคู่กันไป โดยที่ไม่ได้แยกแยะความแตกต่างในรายละเอียด อันที่จริงจะว่าการใช้ถ้อยคำทั้งสองคำในความหมายอย่างเดียวกันเป็นความเข้าใจผิดอย่างสิ้นเชิงของผู้ใช้ถ้อยคำนี้คงจะไม่ได้ เพราะทั้งหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมต่างก็ได้รับการพัฒนาขึ้นโลกตะวันตก โดยมีเป้าหมายที่จะจำกัดอำนาจของผู้ปกครองให้อยู่ในกรอบของกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่งทั้งหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมต่างก็ไม่ต้องการให้มนุษย์ปกครองมนุษย์ด้วยตนเอง แต่ต้องการให้กฎหมายเป็นผู้ปกครองมนุษย์ ซึ่งหมายความว่าผู้ที่ทรงอำนาจบริหารปกครองบ้านเมือง จะกระทำการใดๆ ก็ตาม การกระทำนั้นจะต้องสอดคล้องกับกฎหมาย จะกระทำการให้ขัดต่อกฎหมายไม่ได้

^๖ Aristotle (๑๙๙๕). Politics. Oxford: Oxford University Press.

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีทางกฎหมายจารีตประเพณี

ในเบื้องต้น พึงระวังความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่อง “หลักนิติธรรม” กับ “หลักนิติรัฐ” (legal state) เพราะทั้งสองแนวคิดนั้นแม้จะมีที่มาที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็มีความแตกต่างในตัวเองอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ หลักนิติรัฐ จะเป็นแนวคิดทฤษฎีทางกฎหมายของรัฐในภาคพื้นทวีป (Continental) ในสายโรมานอเจอเมนิค (Romano-Germanic) ที่หมายถึง การที่รัฐซึ่งเคยทรงไว้ซึ่งอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดนั้นยอมลดตัวลงมาอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมาย ตลอดจนวางแนวทางที่มาของอำนาจ การใช้อำนาจ ผ่านช่องทางของกฎหมายทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ “อำนาจที่ไม่จำกัด” ของรัฐสมัยใหม่ได้กลายเป็น “อำนาจตามกฎหมาย” (วรเจตน์, ๒๕๕๓)^๗ ดังนั้น ในแง่นี้หลักนิติรัฐจึงมีระดับของการอธิบายที่เริ่มตั้งต้นจากระดับโครงสร้างรัฐ (Methodological collectivism) ในการอธิบายความสูงสุดของกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายลายลักษณ์อักษร หรือ รัฐธรรมนูญ ภายใต้การจัดโครงสร้างที่เป็นระบบไม่ว่าจะเป็นการวางลำดับชั้นของกฎหมาย หรือ การวางหลักการแบ่งแยกอำนาจ และการตรวจสอบถ่วงดุลไว้ในรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ก็เพื่อธำรงไว้ซึ่งความสูงสุดของกฎหมายในการจำกัดอำนาจรัฐ

ในขณะที่หลักนิติธรรมนั้นเป็นแนวคิดทฤษฎีทางกฎหมายจารีตประเพณี (Common law) ของพวกแองโกลแซกซอน (อังกฤษ) ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องด้วยสภาพบริบททางการเมืองที่มีการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในอังกฤษ ในช่วงกลางศตวรรษที่ ๑๗ จึงทำให้หลักนิติธรรมนั้นมีระดับของการอธิบายที่เริ่มต้นจากระดับปัจเจกบุคคล (Methodological individualism) กล่าวคือ มุ่งเน้นเรื่องการรับรองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลอันเป็นผลมาจากความสูงสุดของกฎหมายมากกว่าตัวรัฐ นั้นเป็นเพราะสิทธิเสรีภาพที่ไม่มีกฎหมายประกันนั้นก็ไมอาจเรียกได้ว่าเป็นสิทธิเสรีภาพ ในทางกลับกันกฎหมายหากไม่ประกันซึ่งเสรีภาพแล้ว พลเมืองในรัฐก็จะมีสภาพตกเป็นทาส หรือ เบียดเบียนของผู้ปกครอง ซึ่งจะไม่สามารถทำให้คนทุกๆ คนในรัฐ รวมถึงตัวผู้ปกครองด้วยนั้นอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายได้อย่างแท้จริง เพียงแต่การประกันสิทธิ เสรีภาพ ของแนวคิดนิติธรรมนี้จะไม่มีการจัดระบบโครงสร้างผ่านการจัดวางลำดับชั้นของกฎหมายที่เคร่งครัด เพื่อจำกัดอำนาจรัฐเหมือนกับแนวคิดนิติรัฐ หากแต่กระทำผ่านจารีตประเพณีที่ยึดถือต่อๆ กันมาโดยมีเป้าประสงค์สำคัญในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ มากกว่าการพยายามจำกัดอำนาจรัฐด้วยการวางโครงสร้าง และกลไกเชิงสถาบันทางการเมืองนั่นเอง

แม้ในมุมมองของนักเสรีนิยมจะมองว่า เสรีภาพของปัจเจกบุคคลนั้น เป็นสิทธิตามธรรมชาติ (Natural rights) ที่มีอยู่แล้วโดยไม่จำเป็นจะต้องให้กฎหมายมารองรับ ดังนั้น กฎหมาย ข้อบังคับของรัฐ จึงดูเหมือนว่าจะอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับเสรีภาพ หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “เสรีภาพปรากฏ เมื่อกฎหมายเงียบลง” (Liberty exists when the law is silent) ก็ตาม และในจุดนี้เองที่หลักการนิติธรรมจะเข้ามาประสานความขัดแย้งระหว่างเสรีภาพ กับ กฎหมาย โดยการทำให้กฎหมายนั้นเป็นสิ่งสูงสุดที่ทุกคนแม้แต่ผู้ปกครองก็ต้องอยู่ในกรอบของกฎหมาย ในขณะที่ตัวกฎหมายเองนั้นก็จะต้องประกันไว้ซึ่งสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกๆ คนในรัฐ^๘

^๗ วรเจตน์ ภาศิริรัตน์ (๒๕๕๓). หลักนิติรัฐ และหลักนิติธรรม. <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=๑๔๓๑>.

^๘ Tamanaha, Brian (๒๐๐๔). On the rule of law. Cambridge: Cambridge University Press.

จะเห็นได้ว่าหลักนิติธรรมนี้จะต้องอยู่เคียงคู่กับหลักความสูงสุดของกฎหมาย (The Supremacy of law) เสมอ เนื่องจากเมื่อรัฐได้ใช้กฎหมายเป็นหลักเกณฑ์สูงสุดในการปกครองแล้ว ก็จะเป็นการรับประกันว่าพลเมืองทุกๆ คน แม้แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือ ผู้ปกครอง ในการปฏิบัติตามหน้าที่ หรือ บริหารราชการแผ่นดินนั้นก็ต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายซึ่งเป็นสิ่งสูงสุด ดังนั้น ในระบอบการปกครองที่ยึดหลักนิติธรรม คนทุกคน ที่อาศัยอยู่ในสังคมการเมืองดังกล่าวนั้นย่อมจะต้องมีความเท่าเทียม และมั่นใจได้ว่าไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ หรือ ข้าราชการระดับสูง หรือ แม้แต่บุคคลในรัฐบาลเองก็ต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายเฉกเช่นเดียวกันกับพวกเขา นอกจากนี้หลักความสูงสุดของกฎหมายก็ยังเป็นลักษณะร่วมกันระหว่างหลักนิติธรรม กับ หลักนิติรัฐอีกด้วย ในทางการเมือง ความเท่าเทียม ความเที่ยงธรรม ก็ถูกนำมาสร้างให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมผ่านการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายในสถาบันทางสังคม (social institution) อันเป็นผลจากการยอมรับ และการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมนั้นๆ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ในบางสังคม กฎหมายก็อาจกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมในการกีดกัน และสร้างความไม่เท่าเทียม และไม่เป็นธรรมทางเพศ หากสังคมนั้นยอมรับความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมมาเป็นบรรทัดฐานที่ผู้คนให้การยอมรับนับถือและปฏิบัติตามได้เช่นกัน

๒.๒ ประเภทของหลักนิติธรรม

คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติและคณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือหลักนิติธรรม ในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของ “หลักนิติธรรม” หมายถึง “หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆจะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม โดยอาจจำแนกได้ ๒ ประเภท คือ ๑. หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด หรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างแคบ ๒. หลักนิติธรรมโดยทั่วไป หรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างกว้าง^๔

หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด

หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัดหากฝ่าฝืนการนั้นย่อมไม่มีผลใช้บังคับ มี ๗ หลัก

๑. หลักความเป็นอิสระ และความเป็นกลางของผู้พิพากษาและตุลาการ
๒. กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป
๓. กฎหมายต้องมีการมีประกาศใช้ให้ประชาชนทราบ
๔. กฎหมายอาญาต้องไม่มีผลย้อนหลังในทางที่เป็นโทษ
๕. ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาต้องมีสิทธิในการต่อสู้คดี
๖. เจ้าหน้าที่ของรัฐจะใช้อำนาจได้เท่าที่กฎหมายให้อำนาจ
๗. กฎหมายจะยกเว้นความรับผิดชอบให้แก่การกระทำที่ยังไม่เกิดขึ้นไม่ได้

^๔ คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ, หลักนิติธรรม The Rule of Law ความหมายสาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม, กันยายน ๒๕๕๗

หลักนิติธรรมโดยทั่วไป

เป็นลักษณะที่ดีของกฎหมาย หรืออุดมคติทางกฎหมาย การฝ่าฝืนทำให้เป็นกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม “ไม่ดี” มี ๑๖ หลัก คือ

- ๑.กฎหมายที่ดีต้องมีความชัดเจน
- ๒.กฎหมายที่ดีต้องไม่ขัดแย้งกันเอง
- ๓.กฎหมายที่ดีต้องมีเหตุผล
- ๔.กฎหมายที่ดีต้องนำไปสู่ความเป็นธรรม
- ๕.กฎหมายที่ดีต้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน
- ๖.กฎหมายที่ดีต้องทันสมัยและสามารถรองรับต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม
- ๗.กฎหมายที่ดีต้องบัญญัติตามกระบวนการและขั้นตอนที่กฎหมายบัญญัติไว้
- ๘.กฎหมายที่ดีต้องไม่มีผลย้อนหลัง เป็นผลร้ายหรือกระทบต่อสิทธิ หน้าที่หรือความรับผิดชอบต่อบุคคล
- ๙.กฎหมายที่ดีต้องมีบทลงโทษที่เหมาะสม และได้สัดส่วนกับความผิด
- ๑๐.กฎหมายที่ดีต้องมีการบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และเคารพกฎหมาย
- ๑๑.กระบวนการนิติบัญญัติต้องเป็นกระบวนการที่เปิดเผย โปร่งใสและตรวจสอบได้
- ๑๒.กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องเปิดโอกาสให้มีการอุทธรณ์
- ๑๓.กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยสะดวก ไม่ชักช้าด้วยค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม
- ๑๔.กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องส่งเสริมให้มีกระบวนการยุติธรรมทางเลือก
- ๑๕.นักกฎหมายผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดีต้องมีความเป็นอิสระและเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่
- ๑๖.นักกฎหมาย ผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดีต้องซื่อสัตย์ สุจริต ยึดหลักคุณธรรม เมตตาธรรมและสันติธรรม

๓.วิเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎีอำนาจของศาลรัฐธรรมนูญตามหลักนิติธรรม

นายวิชญ์ เครืองาม กล่าวว่า คำว่า "หลักนิติธรรม" นั้น ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๖๐ อยู่ ๒ แห่ง คือ ในมาตรา ๓ วรรค ๒ ที่บัญญัติไว้ว่า รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาลและองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและหลักนิติธรรม และในมาตรา ๒๖ บัญญัติไว้ว่า กฎหมายที่ตราขึ้นมาเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพ ต้องถูกต้องตามเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ ส่วนในกรณีที่รัฐธรรมนูญไม่ได้ระบุ ต้องตรากฎหมายตามหลักนิติธรรม ซึ่งถือเป็นการใช้อำนาจของผู้ปกครองตามหลักนิติบริหารยุติธรรม ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้มี ๓ สถานการณ์ ที่สามารถใช้หลักนิติธรรมในการบังคับใช้กฎหมาย คือ ๑.สถานการณ์ที่ในกฎหมายระบุถึงหลักนิติธรรมตรงๆ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ได้กับทุกเรื่อง ๒.สถานการณ์ที่รัฐธรรมนูญในหลายมาตราระบุถึงคำว่า ธรรมาภิบาล หรือหลักการบริหาร

กิจการบ้านเมืองที่ดี และ ๓.สถานการณ์ที่รัฐธรรมนูญระบุถึงคำว่า เทียงธรรม ยุติธรรม แต่ต้องอาศัย การตีความตามบริบทของกฎหมาย

นายวรเจตน์ ภาคีรัตน์ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เคยกล่าวถึง ตั้งแต่วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ ในฐานะองค์ปาฐก ในเรื่อง “นิติรัฐกับความยุติธรรมทางสังคม” ระบุไว้ตอนหนึ่งว่า

จริงๆ แล้วในรัฐธรรมนูญของเรามีการพูดถึงการปกครองโดย “หลักนิติธรรม” คำนี้ปรากฏใน รัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ มีคำถามเกิดขึ้นเสมอว่า นิติธรรมคืออะไร และแตกต่างจากนิติรัฐอย่างไร นิติ ธรรมพัฒนามาในยุโรปเหมือนกัน แต่ในเกาะอังกฤษไม่ใช่ภาคพื้นทวีป ความสำคัญของนิติธรรมใน อังกฤษอยู่ตรงที่การปฏิบัติตามกฎหมายของฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการที่ผูกพันตนเองอยู่กับการ ตรากฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ ถ้าถามต่อไปว่า แล้วองค์กฤษฎีกาผูกพันอยู่กับอะไร คำตอบคือ ไม่มี เนื่องจากอังกฤษประสบความสำเร็จเร็วกว่าที่อื่นในการจำกัดอำนาจพระมหากษัตริย์ ศูนย์กลาง แห่งอำนาจได้เคลื่อนย้ายจากพระมหากษัตริย์ไปสู่รัฐสภา โดยเหตุนี้จึงถือหลักความมีอำนาจสูงสุดของ รัฐสภา สภอังกฤษจึงสามารถตรากฎหมายอย่างไรก็ได้ทั้งสิ้น ไม่เหมือนรัฐที่ยอมรับการเป็นกฎหมาย สูงสุดของรัฐธรรมนูญ กระนั้น เราก็พบว่าในอังกฤษแทบจะไม่ปรากฏว่าฝ่ายนิติบัญญัติจะตรา กฎหมายล่วงละเมิด สิทธิเสรีภาพของราษฎร อาจเพราะคนอังกฤษมีจิตสำนึกในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพอยู่มาก เป็นจิตวิญญาณประจำชาติของเขา ในทางระบบจึงไม่เกิดปัญหาอะไร ในขณะที่ใน ภาคพื้นยุโรปเรียกร้องต่อไปอีกว่า การตรากฎหมายของรัฐสภานั้นต้องผูกพันอยู่กับคุณค่าพื้นฐาน ในทางรัฐธรรมนูญอีกด้วย หมายความว่า สภาก็จะตรากฎหมายต้องผูกพันสิทธิขั้นพื้นฐานใน รัฐธรรมนูญ

นี่คือความแตกต่างที่สำคัญของหลักนิติรัฐที่ปรากฏในภาคพื้นยุโรป และหลักนิติธรรมที่พัฒนา มาในประเทศอังกฤษ ซึ่งเมื่อนำมาวิเคราะห์กับระบบในบ้านเราแล้ว อาจกล่าวได้ว่า คำว่านิติธรรมใน รัฐธรรมนูญ ถ้ามุ่งหมายแบบที่ใช้ในประเทศอังกฤษอาจไม่สอดคล้องกับระบบเท่าใดนัก เนื่องจาก ประเทศอังกฤษไม่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่มีการประกันความเป็นกฎหมายสูงสุด ของรัฐธรรมนูญแบบในบ้านเรานั้นเอง^{๑๐}

เมื่อพิจารณาตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ จะพบว่ายังมีบางบทบัญญัติที่ให้อำนาจและหน้าที่ศาล รัฐธรรมนูญแตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ ดังนี้^{๑๑}

๑. พิจารณาวินิจฉัยความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายหรือร่างกฎหมาย

๒. พิจารณาวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่และอำนาจของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา รัฐสภา คณะรัฐมนตรี หรือองค์กรอิสระ ซึ่งมีความแตกต่างจากรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ มาตรา ๒๑๔ ที่ กำหนดให้ศาลรัฐธรรมนูญ มีอำนาจวินิจฉัยปัญหาเรื่องความขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ระหว่าง รัฐสภา คณะรัฐมนตรี หรือองค์กรตามรัฐธรรมนูญที่ไม่ใช่ศาลตั้งแต่ ๒ องค์กรขึ้นไป โดยตาม

^{๑๐} ประเทศไทย, <https://prachatai.com/journal/๒๐๑๗/๐๕/๗๑๓๑๓>

^{๑๑} ส่งศาลรัฐธรรมนูญตามรัฐธรรมนูญใหม่ : โดย ดร.ชนกฤต วรธนัชชากุล https://www.matichon.co.th/columnists/news_๕๓๒๘๖๔

รัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ ศาลรัฐธรรมนูญมีอำนาจกว้างขวางและมากขึ้นกว่าเดิม โดยมีอำนาจวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่และอำนาจของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา รัฐสภา คณะรัฐมนตรี หรือองค์กรอิสระได้ โดยไม่จำเป็นต้องให้ความขัดแย้งระหว่างองค์กรเกิดขึ้นเหมือนในรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐

๓. วินิจฉัยสั่งการให้เลิกการกระทำที่เป็นการใช้สิทธิหรือเสรีภาพเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มาตรา ๔๙ ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ มาตรา ๖๘ โดยตามรัฐธรรมนูญใหม่ได้ตัดกรณีพรรคการเมืองกระทำการล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขออกและตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มาตรา ๔๙ หากอัยการสูงสุดมีคำสั่งไม่รับดำเนินการตามที่มีผู้ร้องขอต่ออัยการสูงสุดให้ร้องขอต่อศาลรัฐธรรมนูญเพื่อวินิจฉัยสั่งการให้เลิกการกระทำดังกล่าว หรืออัยการสูงสุดไม่ดำเนินการภายใน ๑๕ วันนับแต่วันที่รับคำขอ ผู้ร้องมีสิทธิยื่นคำร้องโดยตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญได้ ซึ่งตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ มาตรา ๖๘ ไม่ได้บัญญัติให้สิทธิบุคคลผู้ร้องขอยื่นคำร้องโดยตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญได้หากเกิดกรณีดังกล่าว

๔. วินิจฉัยการสิ้นสุดสมาชิกภาพของ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา ตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มาตรา ๘๒

๕. วินิจฉัยว่าร่างพระราชบัญญัติที่เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรหรือวุฒิสภามีหลักการอย่างเดียวกันหรือคล้ายกันกับหลักการของร่างพระราชบัญญัติที่ต้องยับยั้งไว้หรือไม่ ตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มาตรา ๑๓๙

๖. วินิจฉัยว่ามีการกระทำที่ฝ่าฝืนบทบัญญัติเรื่องการแปรญัตติร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับงบประมาณรายจ่าย ตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มาตรา ๑๔๔ วรรคสอง ที่ห้ามการเสนอการแปรญัตติหรือการกระทำด้วยประการใดๆ ที่มีผลให้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา หรือกรรมการมีส่วนไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมในการใช้งบประมาณรายจ่ายหรือไม่ หากศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่ามีการกระทำที่ฝ่าฝืนบทบัญญัติมาตรา ๑๔๔ วรรคสอง ให้การเสนอการแปรญัตติหรือการกระทำดังกล่าวเป็นอันสิ้นผล ถ้าผู้กระทำการดังกล่าวเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภา ให้ผู้กระทำการสิ้นสุดสมาชิกภาพนับแต่วันที่ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัย ให้เพิกถอนสิทธิการรับสมัครเลือกตั้งของบุคคลนั้น แต่ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเป็นผู้กระทำการหรืออนุมัติให้กระทำการหรือรู้ว่าการกระทำดังกล่าวแล้ว แต่ไม่ได้สั่งยับยั้ง ให้คณะรัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งตั้งแต่วันที่ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัย และให้เพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้งของรัฐมนตรีที่พ้นจากตำแหน่งนั้นแล้ว เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้อยู่ในที่ประชุมในขณะที่มีมติ และให้ผู้กระทำการดังกล่าวต้องรับผิดชอบใช้เงินคืนพร้อมดอกเบี้ยด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ รัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ มาตรา ๑๖๘ กำหนดไว้แต่เพียงว่า หากศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่ามีการกระทำที่ฝ่าฝืนดังกล่าว ให้การเสนอ การแปรญัตติ หรือการกระทำสิ้นผลไปเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ ดังกล่าว

๗. วินิจฉัยว่าหนังสือสัญญาใดเป็นหนังสือสัญญาที่มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตไทย หรือเขตพื้นที่นอกอาณาเขตซึ่งประเทศไทยมีสิทธิอธิปไตย หรือมีเขตอำนาจตามหนังสือสัญญาหรือตามกฎหมายระหว่างประเทศ หรือจะต้องออกพระราชบัญญัติเพื่อให้การเป็นไปตามหนังสือสัญญา และหนังสือสัญญาอื่นที่อาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม หรือการค้าการลงทุนของประเทศอย่างกว้างขวาง ที่ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มาตรา ๑๗๘

๘. วินิจฉัยว่ามีการกระทำซึ่งขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ตามที่บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพ ตามที่รัฐธรรมนูญวินิจฉัยหรือไม่ ตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มาตรา ๒๑๓ ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ มาตรา ๒๑๒ ที่บัญญัติให้บุคคลที่ถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองมีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญให้วินิจฉัยว่า บทบัญญัติแห่งกฎหมายขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งไม่ได้เป็นการขอให้วินิจฉัยว่าการกระทำขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับที่รัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ บัญญัติไว้

กล่าวโดยสรุปอำนาจหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญภายใต้รัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ สามารถประมวลเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

๑. มีอำนาจพิจารณาวินิจฉัยความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย ทั้งตรวจสอบก่อนประกาศใช้ (Priori Control) และหลังประกาศใช้ (Postiori Control) เพื่อมิให้กฎหมายใดขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มิฉะนั้นแล้ว อาจมีบุคคลหรือคณะบุคคลพยายามแก้ไขที่มา บทบาทขององค์กรที่ใช้อำนาจอธิปไตยซึ่งประกอบด้วยรัฐสภา คณะรัฐมนตรีและศาล ผิดไปจากเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและเจตนารมณ์ของประชาชนในการออกเสียงประชามติ

๒. การปกครองและรักษาไว้ซึ่งอธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การวินิจฉัยกรณีนั้นให้ไปไปตามประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยประธานศาลรัฐธรรมนูญจัดให้มีการประชุมร่วมระหว่างประธานสภาผู้แทนราษฎร ผู้นำฝ่ายค้าน ประธานวุฒิสภานายกรัฐมนตรี ประธานศาลฎีกา ประธานศาลปกครองสูงสุด ประธานศาลรัฐธรรมนูญ และประธานองค์กรอิสระ เพื่อวินิจฉัยและคำวินิจฉัยของที่ประชุมร่วมให้เป็นที่สุดและผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระและหน่วยงานของรัฐ นอกจากนี้ ยังมีอำนาจหน้าที่วินิจฉัยสั่งการให้บุคคลที่จะใช้สิทธิหรือเสรีภาพเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามคำร้องรวมถึงการพิจารณาวินิจฉัยเกี่ยวกับหนังสือสัญญาที่ประเทศไทยทำกับประเทศอื่นที่อาจมีผลกระทบต่ออธิปไตยและความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมหรือการค้า หรือการลงทุนของประเทศ

๓. มีอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับอำนาจและหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา รัฐสภา คณะรัฐมนตรีหรือองค์กรอิสระ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นข้อพิพาทระหว่างองค์กร หากมีข้อสงสัยสามารถส่งเรื่องสอบถามหรือขอความเห็นไปยังศาลรัฐธรรมนูญได้ นอกจากนั้น ศาลรัฐธรรมนูญยังมี

อำนาจหน้าที่เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของการกระทำของบุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญได้คุ้มครองไว้

๔. จัดทำมาตรฐานทางจริยธรรม เพื่อควบคุมและตรวจสอบบุคคลผู้ใช้อำนาจ ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระร่วมกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรม โดยมาตรฐานทางจริยธรรมดังกล่าวต้องครอบคลุมถึงการรักษาเกียรติภูมิและผลประโยชน์ของชาติและระบุงการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมด้วยว่าลักษณะใดมีลักษณะร้ายแรง ทั้งนี้ให้รับฟังความคิดเห็นของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะรัฐมนตรี

๕. ในการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา หรือคณะกรรมการการเกี่ยวกับการเสนอการแปรญัตติหรือการกระทำด้วยประการใด ๆ ที่มีผลให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา หรือกรรมการมีส่วนไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมในการใช้งบประมาณรายจ่าย จะกระทำมิได้หากศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยตามคำร้องแล้วเห็นว่ามีกรกระทำที่ฝ่าฝืน การกระทำดังกล่าวจะเป็นการสิ้นผลและส่งผลให้ผู้กระทำกรนั้นสิ้นสุดสมาชิกภาพและเพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้งของผู้นั้น ถ้ากรณีเป็นคณะรัฐมนตรีเป็นผู้กระทำกรหรืออนุมัติให้กระทำกร หรือรู้ว่ามีกรกระทำดังกล่าวแล้วแต่มิได้สั่งยับยั้ง คณะรัฐมนตรีต้องพ้นจากตำแหน่งทั้งคณะและเพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้งของรัฐมนตรีที่พ้นจากตำแหน่งนั้น เว้นแจะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้อยู่ในที่ประชุมขณะที่มีมติและต้องรับผิดชอบใช้เงินนั้นคืนพร้อมดอกเบี้ย นอกจากนั้น ศาลรัฐธรรมนูญยังมีอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยความสิ้นสุดสมาชิกภาพของความเป็นรัฐมนตรีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาอีกด้วย

จากบทบัญญัติที่เกี่ยวกับศาลรัฐธรรมนูญตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ จะเห็นว่าหลายเรื่องที่มีความแตกต่างจากรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ และอำนาจหน้าที่และบทบาทของศาลรัฐธรรมนูญตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ มีความเข้มข้นและขยายขอบเขตอำนาจของศาลรัฐธรรมนูญให้มีความครอบคลุมในหลายมิติมากยิ่งขึ้น โดยยังอยู่บนพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจหน้าที่เดิม อันนำไปสู่การกำกับดูแล จัดระเบียบและขับเคลื่อนสังคมด้วยหลักนิติธรรม สะท้อนและผลักดันการทำงานของภาครัฐให้กระทำกรใดๆด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอาัดเอาเปรียบประชาชน สร้างความปรองดองและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๖๐ ฉบับผ่านประชามติ มี ๓ ส่วนสำคัญคือ ผู้ปกครอง ได้แก่ รัฐบาลและคณะรัฐมนตรี ส่วนที่ ๒ คือผู้ถูกปกครอง ได้แก่ ประชาชน และส่วนที่ ๓ คือ ศาล ผู้ควบคุมกระบวนการตรวจสอบเพื่อมิให้ใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ถูกต้อง และมีเพิ่มส่วนพิเศษคือ หมวดการปฏิรูปประเทศ แม้ศาลรัฐธรรมนูญจะแยกออกเป็นอีกหมวดต่างหาก เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การตรากฎหมายเกี่ยวกับการเมือง การวินิจฉัยชี้ขาดกรทำหน้าที่ระหว่างคณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และองค์กรอิสระ มีหน้าที่สอบทูลจริตและพิจารณาว่าอำนาจใดถูกต้อง แต่อย่างไรก็ตาม ศาลรัฐธรรมนูญยังคงยึดถืออำนาจและผลประโยชน์ของประชาชน ยึดถือหลักการและกฎหมายประชาธิปไตย หรือกฎหมายที่อยู่ในหลักนิติธรรมเป็นสำคัญ กฎหมายต้องมีความมั่นคงและแน่นอน ไม่ถูกเปลี่ยนแปลงได้ง่าย กฎเกณฑ์และกระบวนการในการตรากฎหมายต้องชัดเจน รวมถึงมีหลักประกันกระบวนการ

ในการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเป็นธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายอาญาต้องไม่มีผลย้อนหลัง ในทางที่เป็นโทษ หากในขณะกระทำการใดๆ ไม่มีกฎหมายบัญญัติให้การกระทำนั้นเป็นความผิดทาง อาญา กฎหมายอาญาที่บัญญัติในภายหลังจะกำหนดให้การกระทำดังกล่าวเป็นความผิดและลงโทษ มิได้ นอกจากนี้ ผู้พิพากษาเป็นกลไกในการอำนวยความยุติธรรมขั้นสุดท้ายที่สำคัญมากและเพื่อเป็นการประกันว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นจริง ในการพิจารณาพิพากษารรคดีทั้งหลายโดยผู้พิพากษา นั้น จะต้องมั่นใจว่าผู้พิพากษามีความเป็นอิสระและมีความเป็นกลางอย่างแท้จริงในการพิจารณา วินิจฉัยคดี ผู้พิพากษาจะต้องมีความเป็นอิสระ ไม่ถูกแทรกแซงทั้งจากฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติหรือ แม้กระทั่งฝ่ายตุลาการด้วยกันเอง และผู้พิพากษาจะต้องมีความเป็นอิสระจากใจตนเองด้วย คือต้องมีความ เป็นกลาง ไม่มีอคติในการปฏิบัติหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นอคติอันเนื่องมาจากสาเหตุใด หลักนิติธรรม ในข้อนี้สอดคล้องตรงกับหลักกฎหมายไทยที่มีมาแต่เดิม คือ กฎหมายตราสามดวง ส่วนที่ ๓ ว่าด้วย หลักอินทภาษ ที่วางหลักธรรมในการดำรงตนและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาศุลาการว่าจะต้อง พิจารณาตัดสินอรรถคดีด้วยความเที่ยงธรรม ปราศจากความลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดอันเกิดจากอคติ

ในการปกครองสมัยใหม่ ประเทศที่เจริญรุ่งเรืองส่วนมากมักให้อำนาจรัฐเป็นของประชาชน แต่ไม่ว่าการปกครองระบอบใด จะแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยของรัฐ ออกเป็น ๓ สถาบันคือนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ โดยแบ่งอำนาจแบ่งหน้าที่กันด้วยรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายหลักที่เรียกชื่ออย่าง อื่น แต่มีให้สถาบันอำนาจใดใหญ่กว่ากันให้ถ่วงดุลกันได้ หลักนิติธรรมจึงเป็นเสาหลักที่ใช้ค้ำยันหรือ กำกับไม่ให้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมใด ๆ กลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจที่ฉ้อฉล ไม่ว่าจะ เป็นรัฐสภา รัฐบาล หรือแม้แต่ศาลสถิตยุติธรรม ไม่ให้ใช้อำนาจและดุลยพินิจตามอำเภอใจ รัฐที่ยึดถือ หลักนิติธรรม รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงไม่สามารถใช้อำนาจได้ตามอำเภอใจ การใช้อำนาจของ เจ้าหน้าที่ที่ต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด การกระทำใด ๆ ที่ไม่มีกฎหมายรองรับจึงไม่ชอบ และไม่มี ผลใช้บังคับ หลักนิติธรรมจึงมุ่งคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยแท้จริง

4. บทสรุป

จากบทความข้างต้นเห็นได้ชัดเจน กล่าวคือ “**หลักนิติธรรม**”^{๑๒} เป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยให้ กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเป็นที่พึงของประชาชนได้อย่างแท้จริง ซึ่งไม่เพียงแต่จะต้อง กำหนดให้มีในระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเท่านั้น หากแต่ต้องกำหนดให้หลักนิติธรรม เป็นหลักการที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและการใช้อำนาจรัฐทุกประเภทด้วย นอกจากนี้ ยังต้องกำหนดให้หลักนิติธรรมมีความเชื่อมโยงและครอบคลุมถึงหลักสิทธิมนุษยชน การบริหาร จัดการ และวัฒนธรรมของสังคม ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ

ทั้งนี้ นับตั้งแต่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญและธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร

^{๑๒} ไพรัช วรปาณี (๒๕๖๐). การบังคับใช้ กม.ลิตรอนสิทธิฯ กับ ‘หลักนิติธรรม’ https://www.matichon.co.th/columnists/news_๕๓๑๖๖๗

มาแล้วเป็นจำนวนทั้งสิ้น ๑๙ ฉบับ โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี ๒๕๕๐ ซึ่งเป็นฉบับที่ ๑๘ ถือเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้มีการบัญญัติคำว่า “หลักนิติธรรม” ไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศ

ตามที่กล่าวไว้ในบทนำถึงมาตรา ๓ วรรคสอง ความว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” ซึ่งการบัญญัติหลักนิติธรรมไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศดังกล่าว เป็นการบังคับให้องค์กรของรัฐที่ใช้อำนาจรัฐทุกระดับต้องปฏิบัติหน้าที่โดยอยู่ภายใต้หลักนิติธรรมและแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและลำดับชั้นของหลักนิติธรรมด้วยว่า มีสภาพบังคับเป็นกฎหมายสูงสุด มิใช่กฎหมายลำดับรองหรือเป็นเพียงปรัชญาเท่านั้น

ดังนั้น หลักนิติธรรมจึงเป็นหลักการพื้นฐานของระบอบการปกครอง กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม และการใช้อำนาจ รวมทั้งดุลพินิจต่างๆ ซึ่งผู้ใดจะฝ่าฝืนหลักการนิติธรรมไม่ได้ ตลอดจนหลักนิติธรรมต้องสอดคล้องและเชื่อมโยงกับสังคมโลก ไม่ว่าจะเกิดจากพันธกรณีหรือจากจารีตประเพณี

หลักนิติธรรม นอกจากหลักความเป็นอิสระและความเป็นกลางของผู้พิพากษา, พนักงานอัยการ ที่ทำหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม จำต้องมีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี และการพิจารณาสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องคดีภายใต้หลักกฎหมายอย่างอิสระ เพื่อเป็นหลักประกันขั้นพื้นฐาน ดำรงตนด้วยความเป็นกลาง โดยปราศจากอคติไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใด โดยเที่ยงธรรมตามข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย หากมีกฎหมายที่ลิดรอนหรือทำให้ผู้พิพากษาหรือพนักงานอัยการไม่มีความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ หรือมีอคติในการปฏิบัติหน้าที่ กฎหมาย คำพิพากษา คำสั่งฟ้อง หรือไม่ฟ้องคดี หรือคำวินิจฉัย คำสั่งดังกล่าวย่อมไม่มีผลใช้บังคับ ด้วยเหตุขัดต่อหลักนิติธรรมนั่นเอง

อำนาจของศาลรัฐธรรมนูญตามหลักนิติธรรมที่นำไปปรับใช้ การบังคับใช้กฎหมายจะเป็นหลักประกันของประชาชนในสังคมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ได้ว่า รัฐหรือผู้ใช้อำนาจปกครองจะไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายตามอำเภอใจหรือต่อประโยชน์ส่วนตัวอันอาจก่อให้เกิดปัญหาต่อส่วนรวมหรือประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้โดยง่าย เนื่องจากหลักนิติธรรมวางหลักเกณฑ์แบ่งแยกอำนาจของรัฐไว้ให้มีการถ่วงดุลกัน ทั้งยังวางหลักเกณฑ์ในการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐโดยประชาชนไว้อย่างทั่วถึงและรัดกุม นอกจากนี้ หลักนิติธรรมยังวางหลักเกณฑ์ขององค์กรที่ใช้อำนาจรัฐในการพิจารณาพิพากษารรคดีไว้อย่างเป็นธรรมทั้งต่อคู่กรณีและต่อสังคมส่วนรวม ดังนั้น รัฐไม่อาจใช้อำนาจปกครองที่มีเหนือประชาชนผู้ใต้ปกครองได้อย่างอิสระปราศจากขอบเขตอย่างเช่นในอดีตอีกต่อไป

สาระสำคัญในหลักนิติธรรมยังมีนัยครอบคลุมถึงหลักต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป เช่น หลักต้องมีการประกาศใช้ให้ประชาชนทราบโดยทั่วถึง หลักผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีต้องมีสิทธิในการต่อสู้คดี หลักเจ้าหน้าที่ของรัฐจะใช้อำนาจเท่าที่กฎหมายให้อำนาจ และหลักกฎหมายจะยกเว้นความรับผิดชอบให้แก่การกระทำที่ยังไม่เกิดขึ้นไม่ได้ พร้อมกับการเน้นให้เห็นว่า “กฎหมายที่ดีทุกฉบับ ต้องนำไปสู่ความเป็นธรรม”

บรรณานุกรม

คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ, หลักนิติธรรม The Rule of Law ความหมาย สำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม, กันยายน ๒๕๕๗
จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕ หน้า ๓๕๐.
ไพรัช วรปาณี (๒๕๖๐). การบังคับใช้ กม.ลิดรอนสิทธิฯ กับ‘หลักนิติธรรม’

https://www.matichon.co.th/columnists/news_531667 19 มีนาคม 2562.

ประชาไท, <https://prachatai.com/journal/2017/05/71313> ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ศาลรัฐธรรมนูญ.The Constitutional Court Of The Kingdom of Thailand.

http://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/download/M59.pdf

ส่องศาลรัฐธรรมนูญตามรัฐธรรมนูญใหม่โดย ดร.ธนภุต วรธนัชชากุล

https://www.matichon.co.th/columnists/news_532864 ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

สุรเชษฐ์ ลาภวงศ์. พันเอก , ทหารกับการเป็นเจ้าของพนักงานตามหลักนิติธรรมและนิติรัฐ

www.oja.rtarf.mi.th/index1.htm

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม เครือข่ายกฎหมายมหาชนไทย: Public Law Net

www.pub-law.net ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

Aristotle (1995). Politics. Oxford: Oxford University Press.

Albert Venn Dicey. แนวความคิดเรื่องหลักนิติรัฐ (Rule of law)หรือหลักนิติธรรม

<http://www.openbase.in.th/node/2248> ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

A.V.Dicey “Law the Constitution” with an introduction by E.C.S. Wade, (English language book Society Macmillan 1979).

Tamanaha, Brian (2004). On the rule of law. Cambridge: Cambridge University Press.